Фрідріх Енґельс.

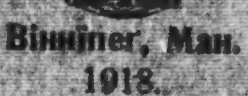
ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОМУНІЗМУ

Переклад з німецького і передмова
В. Левинського.

Ціна 15. цт.

НАКЛАДОМ "РОБОЧОГО НАРОДА"

Віннінеґ, Ман.
1918.

Фрідріх Енгельс.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОМУНЇЗМУ

Переклад з німецького і передмова В. Левинського.

Ціна 15 цт.

НАКЛАДОМ "РОБОЧОГО НАРОДА"
Вінніпеґ, Ман.
1918.

ПЕРЕДМОВА.

Між паперами Фрідріха Енґельса, які остали після його смерти, знайшлась стара рукопись п. з. "Основні засади комунізму", яку Едвард Бернштайн видав в 1914 р. друком*) і яку отсе подаємо в переводі українській робітничій громаді.

У вступній замітці до її німецького видання, Бернштайн подає близші відомости про авторство й час написання брошури, які тут коротенько передано.

Побіжний перегляд брошури вказує на те, що вона була нарисом "Комуністичного Маніфесту", який "Союз комуністів" поручив в 1847 р. написати Марксови й Енґельсови. Приналежність сього нарису перу Енґельса, Бернштайн доказує ще перш за все свідоцтвом самого Енґельса. Іменно в 1884 р. останній йому оповідав, що перед зредаґованем "Комуністичного Маніфесту" Маркс і Енґельс умовились, кождий з окрема, самостійно його написати. Оповідаючи се, Енґельс подарував Бернштайну одну картку з Марксового нарису. Про свій же нарис Енґельс

---

*) Grundsaetze des Kommunismus. Eine gemeinverstaendliche Darstellung von Friedrich Engels. Aus dessen Nachlass herausgegeben von Eduard Bernstein, Berlin, 1914.

нічого не згадував. Але в тексті знайденої між паперами Енгельса рукописі при питаниях 22 і 23 не подано відповіди. Зазначено натомість увагою "остає". Се наводить Бернштайн на здогад, що знайдена рукопись є тільки переписаною на чисто самим Енгельсом з иншого, першого опрацьовання теми, яке до нас не дійшло і що Енгельс при переписуванню мусів робити певні поправки, після порозуміння з Марксом.

Другим доказом, що рішає про авторство рукописі є лист Енгельса до Маркса з 24 листопада 1847 р., писаний з Парижа, який має такий кінець:

"Вівторок вечером... Розваж троха "вірую". Думаю, що найліпше зробимо, як залишимо форму катехізму та дамо праці заголовок: Комуністичний Манїфест, А що в ньому треба розказати більше або менше історії, то дотеперішня форма не відповідна. Я привезу се, що написав. Воно має характер оповідання, але зредаговане нужденно, при страшному поспіху. Я починаю: Що таке комунїзм? а відтак зараз їде пролетаріят — історія повстання, ріжниця від раніщих робітників, розвиток противеньства між пролетаріятом і буржуазією, крізи, заключення. Між ними всякі побічні річи, в кінці партійна політика комуністів, о скільки її можна оголосити публично. Подане воно ще не цілком до затвердження, але думаю, до найдрібнійшого так змінити, щоби в ньому нічого не було проти наших поглядів".

Лист сей був писаний на кілька днів перед виїздом Енгельса з Парижа в Лондон на конференцію комуністів (листопад 1847), на якій Маркс і Енгельс виступили із загально відомим маніфестом, спільно опрацьованим.

Висше наведені докази не можуть у нікого полишати найменшого сумніву що до авторства "Основних засад комунізму".

Публікуючи їх, прийшлось Бернштайну написати самому бракуючі відповіди на питання 9, 22 і 23. Він теж додав свої уваги під текстом, з яких тільки важнійші вважали ми відповідним подати в українському виданню.

*

* *

Порівнуючи "Основні засади комунізму" із "Комуністичним Маніфестом", треба сказати, що між ними абсолютно нема ріжниць по суті. Основні ідеї обох праць одні й ті самі. Ріжниця є тільки в формі їх викладу. Форма "Засад" — форма катехізму, приступна й популярна; форма "Маніфесту" — форма клясичного викладу по своїй ядерности й льоґіці. Перші вводять в світ ідей соціялізму кождого, навіть такого читача, якому прийшлось про соціялізм у перве чути, другий може читати й належно розуміти той, хто вже троха обізнаний із соціялізмом.

Від написання обох праць минуло як раз 70 літ.

Чи думки їх перестаріли?

В передмові до другого німецького видання

“Ком. Маніфесту” з 1872 р., отже в 25 літ після появи першого, писали його автори такі слова:

“Як дуже змінили ся відносини за останні 25 літ, то одначе загальні основні засади, які в сьому маніфесті розвинено, задержують і нині ще цілком і вповні повну свою вірність. Дещо можнаб тут і там змінити. Практичне примінюванне сих основних засад, се каже сам маніфест, буде всюди і завсїгди залежати від історично даних обставин”.

Сї слова належить повторити і нині.

Насуваєть ся отже питаннє:

Які є основні засади обох писань, що придають їм по нині повну свіжість і актуальність, мимо позірного значіння їх як історичних документів?

Їх коротко схоплює сам Енґельс в передмові своїй до німецького видання “Ком. Маніфесту” з 1883 р. так:

“Економічна продукція і виникаючий з неї з конечністю громадський устрій кождої історичної доби творить основу для політичної і духової історії сеї доби; відповідно до сього (від розвязання прастарої спільної власности на ґрунт і землю) уся історія була історією клясових боротьб, боротьб між визискуваними й визискувачами, поневоленими й пануючими клясами на ріжних ступнях громадського розвитку; ся боротьба одначе осягнула тепер ступінь, коли визискувана і пригнічена кляса (пролетаріят) ніяк не може визволити ся від визискуючої і угніта-

ючої кляси (буржуазії), не визволяючи рівночасно, раз на завсїгди все суспільство від визиску, гніту та клясових боротьб".

В обох писаннях показуєть ся, як капіталїстичний лад вийшов із клясових боротьб, в яких упали основи середновічного, февдального ладу, як кляса капіталїстів або буржуазія шляхом революції захопила в свої руки полїтичну власть, повертаючи на свої услуги державу й всї її урядження та відки грозить небезпека для істновання капіталїстичного ладу. Перед робітничою клясою, якої інтереси не дадуть ся погодити з істнованєм сього ладу, стає велика, історична ціль — соціялїзм, себто скасованнє приватної власности на засоби продукції і передача їх на власність усього суспільства.

Такі є провідні ідеї "Основних засад комунїзму", "Комунїстичного Манїфесту".

Як довго вони не здїйснені, так довго оба писання не гублять своєї теоретичної і практичної вартости. Тільки з хвилею здїйснення соціялїзму, вони стають історичним документом, в повнім значінню сих слів.

*

* *

Робітники!

Беріть державу в свої руки! Беріть землю! Беріть фабрики!

В сих кількох кличах містить ся практична проґрама революційного пролєтаріяту, яку Маркс і Енґельс проголосили в "Ком. Манїфе-

сті" на два місяці перед вибухом лютової революції в Парижі 1848 р. Вони вірили, що наступаюча буря революцій в Західній Европі знаменуватиме цілу добу революцій в Европі, в якій загибіль капіталїзму мала бути неминучою. Вони бачили перед собою соціялїстичну революцію.

На Німеччину покладали вони особливу надію. В Англії і Франції при державній кермі була буржуазія. Боротьба між нею і пролєтаріятом мусіла йти на життє і смерть. Але в Німеччині панував абсолютизм. Німецька буржуазія була революційною. Буржуазна демократична революція в Німеччині могла бути "безпосереднім прольоґом пролєтарської революції в Европі".

Надії Маркса й Енґельса не оправдались. Певна річ, оба вони перецінювали революційність буржуазії в Німеччині, як слушно замічає Каутський в "Der Weg zur Macht" (Шлях до власти). Німецька буржуазія з вибухом революції скоро скапітулювала перед німецьким урядом, зраджуючи ганебно робітництво. А в Парижі вже в 1849 р. революція була здавлена. По коротких зривах революційних в цілій Европі, скрізь запанувала реакція.

Події взяли инший оборот від того, який передбачували основателї наукового соціялїзму. Вони одначе не могли захитати їх методу й аналїзу капіталїзму. З залїзною льоґікою показали вони весь його напрям розвитку. Його заги-

біль була одиноким можливим льоґічним вислідом їх аналізи. Помилились Маркс і Енґельс лише в тому, що сю загибіль добачували вони в тій добі розвитку капіталізму, яку треба схарактеризувати добою його молодости. Фаза розвитку капіталізму, фаза імперіялістична, що наступила скрізь в зах. Европі, коли буржуазія всевладно в ній запанувала, сей найвисший і останній ступінь в розвитку капіталізму, з його могутньою концентрацією капіталу, з його ґіґантськими промисловими підприємствами, з його грізними картелями,тростами й великими банками, словом ся мітична просто й світова орґанізація фінансового капіталу була в хвилї писання "Ком. Маніфесту" перед їх очима захована.

І ся "помилка" в мить знївечила практичну сторону "Комуністичного Маніфесту" для політичної ситуації, що почала витворюватись з 1848 р.

Вже в 1849 р., після розгрому парижської революції, ніхто в Европі не говорив про соціялізм як програму дня. А геройська мученицька парижська Комуна з 1870 р. наглядно показала, що не прийшла ще економічна можливість пролетарської революції і здійснення соціялізму.

Соціялізм, який Маркс і Енґельс проголосили в 1847 р. програмою дня, зійшов в програмах робітничих партій Европи й поза нею до ніво ідеалу будучности.

Та сьвітова війна, сей неминучий наслідок імперіялістичної полїтики великих держав світа,

отворає саме економічну можливість соціялїстичної революції. Ніколи, в ніяких світових крізах, капіталїзм не дізнав так страшних потрясень, що саме в сїй війні. Він загрожений в самих своїх основах. Се означає нову історичну добу, добу великих революційних потрясень в Европі і поза нею, з яких єдиний, мислимий вихід може бути тільки соціялїзм.

На Сходї Европи вдарили вже весняні громи революції а їх могутній голос чутно по всїй Европі й далеко поза нею.

Боротьба за соціялїзм перестала бути боротьбою за ідеал, вона стала боротьбою дня.

*

* *

З початком 60-тих р.р. мин. столїтя вийшло перше виданнє "Комунїстичного Манїфесту" в перекладї Бакуніна. Мало воно тодї "для Заходу значіннє лїтературного куріозу", як висловив ся про него Маркс.

Пишучи передмову до другого російського видання (Вєри Засулїч, Жеңева, 1882), Маркс і Енґельс зазначили, що погляд висше наведений для часів появи другого видання (1882) є вже невмістним.

"В часї революції 1848 — 49 — читаємо в сїй передмові — бачили не тільки европейські монархи, але також европейські буржуї в російській інтервенції одинокий ратунок перед пролетаріятом, що тодї став показувати у перше свої сили. Вони проголосили царя головою европей-

ської реакції. Нині сидить він в Ґатчині як плінник революції, а Росія творить передню сторону революційного руху Европи".

Був се час, коли заговірний революційний рух в Росії знайшов найвисший свій вислів в геройській "Народній Волі" та коли стала тут проявляти ся первоночина соціялдемократичного руху.

Нині нема вже більше голови европейської реакції в особі царя Росії! Нині нема вже царської Росії! Від лютого 1917 р. шаліє на її території велика революція, що в першій фазі свого розвитку носить характер буржуазно-демократичний, в якій ходить о закріплене політичної волі і демократії, але в другій стає щораз більше соціялїстичною і то з того часу, як на чолї її став Лєнін, Бабеф великої російської революції.

Трусливі натури в соціялїстичних рядах роблять з нього фанатичного романтика соціяльної революції — тому, бо, на їх думку, він хоче здійснити соціялїзм в країнї, де розвиток капіталїзму не осягнув ще свого ступня ситости. Забувають одначе сї натури про три річи: що 1) світова війна звела капіталїзм в Европі до стану агонії, 2) що в кождій европейській країнї обєктивно робітники городів і сіл становлять більшість її населення, які, що правда, не свідомі ще вповні свого історичного післанництва, але вони блискавично тим переймуть ся, при першій очевидній для всіх катастрофі основ капіталїзму, 3) що европейський імперіялїзм створив в Евро-

ні економічну можливість здійснення соціялїзму.

Коли ми, бажаючи зрозуміти диктатуру Лєніна в російській революції, мати мемо на увазї сї три річи, то мусимо сказати, що в особі Лєніна, не тільки російська, але й европейська революція знайшла людину, що на скрізь, до споду проникла своїм реальним зором економічну й полїтичну ситуацію в Росії і в Европі та із залїзною консеквенцією і енергією йде до цїли, в імя здійснення якої Маркс і Енгельс проголосили в 1848 р. клич: Пролєтарі всїх країв єднайте ся!

Невмісність закиду, робленого Лєнїнови стане нам більш очевидною, коли возьмемо під увагу можливість соціялїстичної революції серед неісторичних націй, себто тих, що в ходї історії згубили висші свої соціяльні верстви і нинї являють ся в головній мірі аґрарними націями.

Ми є свідками величнього історичного процесу: неісторичні нації на території бувшої царської імперії орґанїзують ся революційним шляхом на підставі того самого прінціпу національного (один народ — одна держава!), після якого на протязї перших семи десятилїть XIX ст. з'орґанїзувалась в більш або менш чистій формі західна Европа.

Україна стає самостійною державою! Уся бувша Росія покриваєть ся незалежними републиками неісторичних народів!

Щож, чи пр. робітники сїл і городів України, що здобули для неї полїтичну волю, мають зректи ся від захоплення продукції України в свої

руки, і спокійно чекати, аж виросте в ній своя, національна, сильна буржуазія, щоб відтак в її руки передати організацію промислу, торговлі і т. д.?

Смішність такої арґументації бє сама в очи. Життє не знає таких дурниць. Національна революція на Україні, себто революція за політичну волю укр. народу і його національне обєдиненнє переходить на наших очах, майже непомітно в соціялїстичну революцію. Працюючі маси поневоленого народу не на те скинули ярмо чужого панования, щоби вигрівати нікчемну свою буржуазію та добровільно вложити свій карк під її клясове ярмо, але на те, щоб не знати більше ніякого ярма. Революційний уряд Української Народної Републики, касуючи приватну власність на нетрудову землю, зробив тим самим перший могутній крок в бік соціялїстичної революції. І саме дякуючи тому, що на Україні нема, власне кажучи, сильної національної буржуазії, хоч є суроґат для неї, що під теперішню хвилю не має відваги отверто й свідомо виступити ховаючись в многих випадках лицемірно під дах соціялїзму, ся обставина уможливлює перехід національної революції в соціялїстичну - без хірурґії, без великих соціяльних потрясень.

Так стоїмо на Сході Европи перед соціялїстичною революцією!

Коли в 1882 р. Маркс і Енґельс в згаданій вже нами передмові до російського видання "Ком. Маніфесту" писали, що "російська революція

буде сигналом до робітничої революції на Заході," то вірність сих слів кождий нині відчуває.

Тому весь буржуазний світ дише такою сердечною ненавистю супроти червоного Петрограду і революційної Росії, що кинули пострах на всю буржуазійну Европу.

Адже европейська буржуазія знає, що революція в Европі являєть ся неминучою. А що буржуазною вона бути не може, то мусить бути соціялїстичною. Се не та ситуація в Европі, перед якою стояли в 1847 р. Маркс і Енгельс, зазиваючи в свому "Комунїстичному Маніфесті" пролетаріят західної Европи до соціялїстичної революції. Її економічну можливість, мало того, неминучість, приготовили імперіялїзм і сучасна світова різня народів.

Одно ще може її віддалити, хоч не усунути – се евентуальна побіда Німеччини в сій війні, тої держави, що нині разом з Австрією являєть ся найбільшим заборолом реакції в Европі. В побідній Німеччині немислима в найблизшому часі революція. Те саме треба сказати про Австрію, яка з упадком царату і повстаннєм на його руїнах національних републик, утратила всякий змисл дальшого свого істновання. В істнованю її заінтересована нині одна тільки пануюча в нїй династія. Але династії починають вже бути пережитком!

Центральні держави являють ся вже нині угрозою для революції в Росії та становлять найбільшу перешкоду для соціялїстичної револю-

ції в Західній Европі.

*

На закінченнє слівце про слова "комунїзм" і "комунїсти".

Комунїстами — по словам Енгельса — називалась в 1847 р. та частина робітників, які були переконані про необхідність переміни сучасного капіталїстичного ладу в самих його основах. Соціялїстами за те називались тодї люди, з котрих одні вірили в ріжні утопійні системи, як Овенїсти в Анґлїї і Фуріеристи у Франції а другі думали усунути соціяльне лихо через соціяльні реформи не нарушуючи при тім панованя капіталу. Комунїзм був робітничим рухом, соціялїзм буржуазним або дрібнобуржуазним. Маркс і Енгельс усею душею станули на бік комунїстів, добачуючи в них інстиктовий, клясовий робітничий рух. Тому й маніфест свій називали "комунїстичним". Тому Енґельс самостійному свому нарисови дав заголовок: "Основні засади комунїзму", надаючи слову "комунїзм" виразне, сьвідомо-пролетарське розумінне!

Коли робітничий рух Европи згодом переняв ся ідеями "Комунїстичного Маніфесту" а давні "соціялїсти" пішли собі до буржуазного руху, то помалу загубилась назва "комунїзм", "комунїсти" а стали уживатись "соціялїзм" і "соціялїстичний". Але нинї супроти деґенерації соціялїстичного руху в значній мірі в опортунїзм, що звів соціялїзм до значіння соціялїстичних реформ і гармонії робітничого руху з буржуаз-

ними клясами, являєть ся пильна потреба повного засвоєння слова "комунїзм".

Цюріх 18. I. 1918. **В. Левинський.**

ОСНОВНІ ЗАСАДИ КОМУНЇЗМУ

1. Питане: Що таке комунїзм?

Відповідь: Комунїзм се наука про умови визволення пролетаріяту.

2. Питанне: Що таке пролетаріят?

Відповідь: Пролетаріят се та кляса суспільства, що удержує своє життє єдино й тільки з продажі своєї праці а не з профіту якого небудь капіталу; якої добро й горе, життє й смерть, усе істнованне залежить від попиту на працю, отже від зміни добрих і лихих часів заробітку, від хитань необмеженої конкуренції. Пролетаріят або кляса пролетарів є одним словом працююча кляса XIX століття. [А також і сучасности.]

3. Питанне: Отже не завсїгди були пролетарі?

Відповідь: Нї. Завсїгди були бідні і працюючі кляси; працюючі кляси були теж найбіднійшими. Але не було завсїгди бідаків, таких робітників, що жилиб в умовах що й но поданих; отже пролетарі не завсїгди були, також конкуренція не була завсїгди вільна і без обмежень.

4. Питанне: Звідки взяв ся пролетаріят?

Відповідь: Пролетаріят повстав наслїдком промислової революції, що відбула ся в другій

половині XVIII ст. в Англії і яка від тоді перейшла всі освічені країни світа. Сю промислову революцію викликали винаходи парової машини, ріжних машин прядільних, механічного ткацького станка і цілого ряду инших механічних причандалів. Сі машини, що були дуже дорогі і які могли придбати собі тільки великі капіталісти, змінили весь дотеперішний спосіб продукції і витиснули дотеперішних робітників, бо машини постатчували дешевший і лішший товар як робітники могли їх виробити при помочи своїх неудосконалених прядільних коловоротів і ткацьких станків. Сї машини віддали тому промисл цілком в руки великих капіталістів та обезцінили ту значну власність робітників (засоби праці, ткацькі станки і т. д.) так, що капіталісти скоро все дістали в свої руки а робітникам нічого не лишилось. Сим заведено в виготовлюванню матерій одежі фабричну систему. А як була принука до заведення машинерії і фабричної системи, то сю систему засновано дуже скоро в усїх прочих галузях промислу, а іменно в виробництві матерій і у друкарстві, в гончарстві, у промислі виробів з металю. Роботу ділено все більше між поодиноких робітників так, що робітник який раніще сам виготовляв цілу штуку роботи, тепер робив тільки частину сеї штуки. Сей поділ праці робив можливим те, що продукти можна було постатчувати скорше і тому дешевше. Вона скорочувала працю кождого робітника до простого, механічно-

го руху руки, що повторював ся кождої хвилини, який то рух не тільки добре, але далеко лїпше могла виконувати машина. Таким чином всї ті галузи промислу, одна по другій попали під пановане парової сили, машинерії і фабричної системи, таксамо як прядівництво й ткацтво. Через се попали вони в руки великих капіталїстів а робітникам віднято останню решту самостійности. Помалу попри власттиву мануфактуру підпали також і рукомесла що раз більше й більше під пановане фабричної системи. Бо великі капіталїсти, будуючи великі підприємства праці, в яких богато щадилось коштів а працю рівнож можна було дуже подїлити, що раз більше й більше витїсняли дрібних майстрів. Так прийшли ми до сього, що в освічених країнах майжеві всїх галузях праці заведено фабричну систему, що майже у всїх сих галузях великий промисл витиснув рукомесло й мануфактуру. Через те дотеперішнїй середнїй стан що раз більше й більше попадав в руїну, особливож дрібні ремісники-маистри. Через те змінило ся давнїйше становище робітників та витворили ся дві, нові кляси, що поглочували всї инші, а то:

I. Кляса великих капіталїстів, які вже тепер у всїх освічених країнах мають майже у виключнім своїм посїданню всї засоби до життя та потрібні до їх виробництва сирий матеріял і знаряди (машини, фабрики). **Се кляса буржуїв або буржуазія.**

II. Кляса цілком немаючих, що засуджені є, продавати свою працю буржуям, щоби за се одержати потрібні для свого удержання засоби до життя. Се **кляса пролєтарів або пролєтаріят.**

5. Питаннє: Під якими умовами відбуєть ся продаж праці пролєтарів буржуазії?

Відповідь: Праця се товар, як кождий инший а її ціна означуєть ся тому таксамо після тих самих законів як кождого иншого товару. Ціна товару при панованню великого промислу або вільної конкуренції, що, як побачимо, на одно виходить, рівнаєть ся пересічно коштам продукції сього товару. Ціна праці*) рівнаєть ся зарівно коштам продукції праці. В коштах продукції праці є одначе стільки засобів до життя, скільки робітник їх потрібує, щоби бути спосібним до праці. Вони не дозволяють робітничій клясї вигинути. Робітник отже не дістане більше за свою працю, скільки на сю ціль потрібно. Ціна отже праці або платня буде найменшою, яка тільки є потрібна до удержання життя. А що заробкові часи є гірші і ліпші, то робітник дістає більше і менше, відповідно до того, чи фабрикант дістає за свій товар більше, чи менше. Але так само як фабрикант пересічно не більше і не менше дістає за свій товар, скільки виносять його кошти продукції, так і робітник дістане пересічно не більше і не менше як

*) "Праця" стоїть тут і далї замість робочої сили.

саме те найменше (мінімум), потрібне до удержання його життя. Сей економічний закон заробітної платні проводить ся тим гострійше, чим більше опановує великий промисл усі галузи праці.

6. Питаннє: Які робітничі кляси були перед промисловою революцією?

Відповідь: Працюючі кляси жили в ріжних відносинах, відповідно до ріжних ступнів розвитку суспільства. Сьому й відповідало їх становище до посідаючих і пануючих кляс. В старовині були працюючі **невільниками** посідаючих. В середніх віках були вони **кріпаками** земельної шляхти. В середніх віках і до часу промислової революції були понадто по містах челядники рукомесні, що працювали на службі у дрібноміщанських майстрів. А згодом прийшли із роз витком мануфактури теж і робітники мануфактурні, що були вже заняті у більших капіталістів.

7. Питаннє: Чим ріжнить ся пролєтар від невільника?

Відповідь: Невільник проданий є раз на завсїгди. Пролєтар мусить себе продавати поденно й погодинно. Поодинокий невільник, власність пана, в його власному інтересі (пана) має забезпечене істнованнє, як би нужденним воно не було. Поодинокий пролєтар, власність, так

сказатиб, усеї буржуазної кляси, у якого тільки тоді купуеть ся працю, коли її хтось запотрібує, не має забезпеченого істнування. Се істнованне є забезпечене тільки цілій робітничій клясї. Невільник стоїть поза конкуренцією, пролєтар стоїть у нїй і відчуває всї її хитання. Невільник вважаєть ся за річ а не за члена суспільства; пролєтаря признано як особу членом буржуазного суспільства. Невільник може отже мати краще становище як пролєтар, але пролєтар належить до суспільства на висшому ступнї розвитку і сам стоїть на висшому ступнї як невільник. Невільник визволюєть ся, касуючи з поміж усіх відносин приватної власности тільки відношеннє невільництва а через те сам стає пролєтарем; пролєтар може визволити ся тільки через знесеннє приватної власности взагалї.

8. Питаннє: Чим ріжнить ся пролєтар від кріпака?

Відповідь: Кріпак має посіданнє і ужиткованнє знаряду продукції, яким є кусник землї, в той спосіб, що віддає за се частину плодів або роботи. Пролєтар працює при помочи знарядів продукції когось иншого на його-ж рахунок, беручи від нього частину витвору. Кріпак віддає, а пролєтареви віддають. Кріпак має забезпечене істнованнє, пролєтар нї. Кріпак стоїть поза конкуренцією, пролєтар стоїть у нїй. Кріпак визволюєть ся, коли він втікаючи до міста стає ремісником, або, коли замість працї і продуктів

дає свому панови гріш, стаючи вільним арендівником, або коли проганяє свого февдального пана і сам стає власником і коротко, коли він в сей або другий спосіб вступає в клясу посідаючих і у вільну конкуренцію. Пролєтар визволюєть ся через знесеннє конкуренції, приватної власности і всїх клясових ріжниць.

9. Питаннє: Чим ріжнить ся пролєтар від ремісника?

Відповідь: За старого рукомесла молодий ремісник був після відбутя приписаної науки з правила наймитом за платню, щоби відтак після цїлого ряду років стати майстром; пролєтар є майже завсїгди наємним робітником на все життє. Ремісник, що ще не став майстром, був челядником свого майстра. Він мешкав в його домі і їв при його столї. Пролєтар стоїть до свого пана в чисто грошевім відношенню. Челядник при рукомеслї належав до тої самої суспільної верстви що його майстер і дїлив разом з ним усї його життєві привички; пролєтар є суспільно віддїлений від свого пана, капіталїстичного підприємця цїлим сьвітом клясових ріжниць, він живе в иншому окруженню і на цїлком инший лад як капіталїст, їх світогляди є цїлком ріжні. Ремісник послугував ся при працї знарядом, що з правила був його власністю або в кождім випадку легко міг такою стати, пролєтар послугуєть ся машиною або частиною цїлої машинерії, яка не є його власністю і нїколи нею не може бу-

ти.

Ремісник виробляв по найбільше весь предмет ужитку а при його вироблюванню був завсїгди рішаючим сприт, яким він послугував ся при знаряді; пролєтар готовить найчастїйше одну тільки частину якогось предмету або занятий є тільки при виконуванню частинного процесу, потрібного задля виготовлення сеї частини предмету, його особиста зручність уступає перед працею машинерії, вона рішає часто при виготовлюванню цїлости, множества як про властивість часткових штук, ним виготовлюваних. Ремісничий челядник і його майстер, були хоронені по можности перед шкідливою конкуренцією через постанови цехові або через ремісничі звичаї; пролєтар мусить єднати ся зі своїм товаришем або змагати до виданя закону, щоби конкуренція не задавила його. Більша подача сил працї придавлює його, не його пана. Ремісничий челядник був як і майстер, обмеженим, вузьким, відданим кастовому духови, ворогом усїх новостий; пролєтаря кожда хвилина штовхає до пізнання, що інтереси його кляси є засадничо ріжні від інтересів кляси капіталїстів, на місце кастового духа вступає в нього клясова свідомість і пізнаннє, що поліпшення його кляси можна шукати тільки в поступі суспільства. Челядник вкінцї, коли він бунтував ся, був назадником (реакціонером); пролєтар буде завсїгди приневолюваний стати революціонером. Першим суспільним поступом, проти якого повстало реакційне

рукомесло, була мануфактура, підчиненнє рукомесла — майстра і челядника — під купецький капітал, що розвинув ся відтак у торговельний і промисловий капітал.

Питаннє: Чим ріжнить ся пролєтар від робітника мануфактурного?

Відповідь: Робітник мануфактурний від XVI до XVIII ст. мав майже всюди знаряд продукції в свому посіданню, свій ткацький варстат, веретена для своєї сїмї, невеличке поле, яке управляв у вільних годинах. Пролєтар того всього не має. Робітник мануфактурний живе майже завсїгди на селї в більше або менше патріярхальних відносинах зі своїм поміщиком або роботодавцем; пролєтар живе найчастїйше в великих містах і стоїть до свого роботодавця в чисто грошевім відношенню. Робітника мануфактурного великий промисл вириває з патріярхальних відносин, він губить осїдок, який ще мав і через те стає сам пролєтарем.

11. Питаннє: Які були найблизші наслїдки промислової революції і подїлу суспільства на буржуазію і пролєтаріят?

Відповідь: По перше, була цїлком знищена в усїх країнах світа стара мануфактурна система або промисл, що послугував ся ручною роботою, бо наслїдком машинової працї цїни на промислові вироби ставали що раз дешевші. Всї на пів варварські країни, що досї були більш

меньш чужими історичному розвиткови і яких промисл полягав досі на мануфактурі, були силою вирвані зі своєї замкнутости. Вони купували дешевші товари Анґлійців, засуджуючи тим самим на загибіль власних своїх мануфактурних робітників. Так були зреволюціонїзовані країни, що від віків не зробили ніякого поступу, як пр. Індії, а навіть Китай, що йде тепер до революції. Дійшло до того, що нова машина, яку нині винайдено в Анґлії, протягом одного року позбавляє в Китаю міліони робітників хлїба. В той спосіб великий промисл заставив усі народи землї звязатись зі собою, зробив зі всїх малих льокальних ринків світовий ринок, поширив всюди цивілїзацію і поступ і до того довів, що все, що дієть ся в освічених країнах, мусить відбивати ся по всїх инших країнах, так що, коли тепер (1847) в Анґлії і Франції робітники визволяють ся, то се мусить потягати за собою революції по всїх инших країнах, що скорше або пізнійше принесуть визволеннє рівнож і їх робітникам.

По друге, промислова революція причинила ся в найвисшому ступні до розвитку буржуазії, її багацтва і сили всюди там, де великий промисл прийшов на місце мануфактури та зробила її першою клясою в державі. Сього наслїдок був такий, що всюди, де се сталось, буржуазія захопила в свої руки полїтичну владу, проганяючи дотепер пануючі кляси і аристократію, цехових міщан та абсолютне королївство, що представляло одних і других. Буржуазія знищила силу ари-

стократії, себто шляхти, касуючи майорати або непродавальність земельної власности та всї инші шляхотські привілеї. Вона зруйнувала силу цехових міщан, касуючи всї цехи та рукомесні привілеї. На місце обох вона завела вільну конкуренцію, то є такий стан в суспільстві, де кождий має право вести промисл, хто тільки захоче, і де в сьому ніщо не може йому перешкодити, хиба недостача потрібного капіталу. Заведеннє вільної конкуренції є отже публичною заявою, що від нинї члени суспільства є ще о стільки нерівними між собою, о скільки їхні капітали є нерівними, що капітал є рішаючою силою, через що капіталїсти, буржуазія стали першою клясою в суспільстві. Вільна конкуренція є одначе на початок для великого промислу конечною, бо се єдиний громадський стан, при якому може розвинути ся великий промисл. Як буржуазія знищила таким чином громадську силу шляхти й цехових міщан, то знищила вона теж і їх політичну владу. А як вона стала в суспільстві першою клясою то проголосила себе такою же і в політичній формі. Зробила се через заведеннє системи репрезентативної (представницької), що полягає на громадській рівности перед правом і законному признанню вільної конкуренції в усіх европейських країнах в формі конституційної монархії. В сих конституційних монархіях виборче право мають лише ті, що мають певний капітал, отже тільки буржуї. Сї буржуйські виборці вибирають послів а буржуй-

ські посли вибирають буржуйський уряд, маючи право відмови подактів*).

По третє, промислова революція причинила ся до розвитку пролетаріяту і то в тій самій мірі, що й буржуазії. В тім самім відношенню, як буржуї ставали богатшими, ставали пролетарі численнійшими. Бо пролетарі можуть бути заняті тільки через капітал а капітал помножуеть ся тільки тоді, як він робітників займає. Так отже в парі з помножуваннєм капіталу, множить ся пролетаріят. Рівночасно там, де промисл найдогіднійше може розвивати ся, себто по великих містах, скупчують ся зарівно буржуї як і пролетарі. А се скупчення великих мас дає пролетарам свідомість своеї сили. Далї, чим більше розвиваєть ся промислова революція, чим більше винаходять нові машини, що витискають ручну працю, тим більше понижує великий промисл заробітну платню, як вже сказано, до найменшого ступня і через те робить становище пролетаріяту все більш і більш невиносимим. Так із ростом незадоволення з одного боку і сили пролетаріяту з другого, готовить ся революція в суспільстві через пролетаріят.

*) Се була картина, тійсна для всіх держав до 1848 р., в яких буржуазія прийшла до панування. З сього часу показало ся, що панування буржуазії можна погодити також із дуже поширеним виборчим правом, ба навіть із загальним, рівним і безпосереднім виборчим правом.

12. Питанє: Які були дальші наслідки промислової революції?

Відповідь: Великий промисл сотворив через парову машину і через прочі машини засоби, що дають змогу в короткому часї і малими коштами збільшувати продукцію в безконечність. Вільна конкуренція, яку викликав з конечности великий промисл, приняла при сїй легкости продукції дуже скоро надзвичайно гострий характер; богато капіталїстів кинуло ся до промислу і в короткому часї більше випродуковано як можна було зужити. Наслідок сього був такий, що вифабрикованих товарів не можна було продати, що наступила так звана торговельна кріза. Фабрики мусїли завмерти, фабриканти банкротували а робітники лишали ся без хлїба. Всюди прийшла найбільша нужда. По певному часї продано лишкові продукти, фабрики почали знова працювати, платня піднеслась і поволї пішли краще інтереси, як коли небудь. Одначе не на довго. Бо знова випродуковано товарів за богато. Наступила нова кріза, що мала той самий перебіг як попередня. Так від початку сього столїття (XIX) стан промислу безнастанно хитав ся між добою розцвіту і добою крізи. Майже що пять до семи років правильно наступала така кріза, що кождим разом була звязана з найбільшою нуждою робітників із загальним революційним підємом і з найбільшою небезпекою для усього істнуючого стану.

13 Питанне: Що слїдує з сих торговельних кріз, що правильно повторюють ся?

Відповідь: По перше: Великий промисл, хоч він сам в першій добі свого розвитку витворив вільну конкуренцію, тепер одначе виріс із неї а конкуренція стає для промислової продукції через крізи кайданами, які вона мусить розбити і розібє. Великий промисл, як довго його ведеть ся на теперішній висоті, може удержати ся тільки через загальне забуренне, що повторюєть ся що сїм років. А воно кождим разом загрожує цивілїзації та кидає в нужду не тільки пролетарів, але й руйнує велике число з поміж буржуазії. Великий отже промисл мусить або сам зробити собі кінець, що є абсолютною неможливістю, або мусить привести до цілком нової організації суспільства, в якій вже не поодинокі між собою конкуруючі фабриканти управляють промисловою продукцією а все суспільство, після певного сталого пляну і після потреб усїх.

По друге: Великий промисл, який може розширити продукцію в безконечність, уможливлює теж такий стан суспільства, в якому стільки продукуеть ся усїх потреб до життя, що наслїдком сього кождий член суспільства має змогу розвивати й прикласти всї сили й спосібности. Як раз отже та властивість великого промислу, яка в сучасному суспільстві витворює усю нужду і всї торговельні крізи, при иншій суспільній організації знищить саме сю нужду та крізи, же-

рело нещасть. Се й доказує як найяснійше:

1. що від тепер усе те лихо належить приписувати суспільному ладови, який не відповідає відносинам, і

2. що істнують засоби, щоби через новий лад суспільний побороти цілком се лихо.*)

14. Питаннє: Яким мусїти-ме бути новий суспільний лад?

Відповідь: Він відніме веденє промислу і всіх галузий продукції взагалї з рук поодинокиx конкуруючих між собою одиниць і передасть їх усьому суспільству, яке мусїти-ме його вести на спільний рахунок, після спільного пляну і при участи всіх своїх членів. Таким чином він скасує конкуренцію а на її місце поставить асоціяцію

---

*) Енґельс переціннв у сїй і попередних відповідях ступінь зрілости господарського розвитку в часї, коли він їх писав. "Історія не признала нам і усїм тим, що подібно думали, слушности", писав Енґельс в 48 років пізнійше в передмові до Маркса "Клясові боротьби у Франції 1848 1850". "Вона виявила, що стан економічного розвитку на континенті тодї небув так далеко зрілим, щоби можна було думати про усуненнє капіталїстичної продукції".

Далї належить тут і при дальших відповідях слїдуюче мати на увазї: Через те, що капіталїстичний розвиток потрібував далеко більшого часу, як допускали Маркс і Енґельс, мали змогу розвинутись такі господарські явища, як картелї, синдикати, трости, що обмежували дику конкуренційну боротьбу капіталїстів між собою та придавали крізам троха инший характер як той, що їм надавали Маркс і Енґельс на підставі тогочасних помічень.

(спілку). А що веденє промислу через одиниці мало як конечний наслідок приватну власність а конкуренція є тільки способом веденя промислу через приватних власників, то не можна відділити приватну власність від поодинокої галузи промислу і конкуренції. Тому приватна власність мусить бути скасованою а на її місце наступить спільне користуваннє всїми засобами продукції і розділ усіх продуктів по спільному порозумінню або так звана спільність дібр. Знесеннє приватної власности се найкоротше і найбільш знаменне схопленнє переміни всього суспільного ладу, яке конечно виходить із розвитку промислу і тому комуністи вважають його слушно головним домаганнєм.

15. Питаннє: Чи знесеннє приватної власности не було отже можливим раніще?

Відповідь: Ні. Кожда переміна в суспільнім ладі, каждий переворот у відносинах власности були конечним наслідком покликання до життя нових продуктивних сил, що не хотіли більше підчиняти ся старим відносинам власности. Так повстала сама приватна власність. Бо приватна власність не завсїгди істнувала. Тільки, як при кінці середнїх віків повстав в мануфактурі новий рід продукції, що не дав ся підпорядкувати тодїшнїм февдальним і цеховим відносинам, тоді витворила мануфактура, що виросла зі старих відносин власности, нову форму власности,

приватну власність.*)

Для мануфактури й для першого ступня розвитку великого промислу не була можливою ніяка инша форма власности як приватна власність і ніякий инший суспільний лад як той, що основуєть ся на приватній власности. Як довго не можна стільки продукувати, що вистарчає не тільки для всїх, але остає ще теж надвижка продуктів, потрібна для збільшення суспільного капіталу й для дальшого творення продукційних сил, так довго мусить завсігди бути пануюча кляса, що має на своїх услугах продуктивні сили суспільства і бідна, пригнічена кляса. Які будуть сї кляси що до характеру, се залежить від ступня розвитку продукції. Залежні від управи ріли середні віки дають нам поміщика і крепака, міста пізнїйших середнїх віків показують нам цехового майстра, челядника й денного робітника, 17-те столїтте має мануфактуриста й робітника мануфактурного, 19-те столїтте великого фабриканта і пролетара. Ясно, що досї продуктивні сили не розвинули ся ще на стільки, щоби можна було продукувати достаточно для всїх і що приватна власність**) стала для продуктивних

*) З сього речення і слїдуючих із нього виводів виходить, що Енгельс говорячи про "знесеннє приватної власности" має на думцї знесеннє буржуазної власности, себто необмеженої особистої власности на засоби продукції.

**) Тут зайшла очевидна помилка. Бо на сьому місцї ходить не о приватну власність, як продукт капіталїстичної доби, тільки о обмежену приватну власність, яка істнувала в добі мануфактури.

сил кайданами, тамою. Тепер одначе, коли через розвиток великого промислу — по перше, виросли капіталісти й продуктивні сили до незнаної досі міри та істнують засоби, що дають змогу помножувати сї продуктивні сили в короткім часі в безконечність; коли по друге, сї продуктивні сили скупчують ся в руках нечисленних буржуїв, а рівночасно велика маса народу щораз більше пролетаризуєть ся і їх становище стає в тій самій мірі нужденнійшим і невиносимійшим, в якій зростають богацтва буржуїв; коли, по третє, сї могутні і легко зростаючі продуктивні сили так дуже виросли понад голови буржуїв і понад приватну власність, що вони кождої хвилї викликують найсильнійші забурення в суспільному ладї, — тепер доперва знесеннє приватної власности стало не тільки можливим, але й конечним.

16. Питаннє: Чи знесеннє приватної власности можна буде перевести мирним шляхом?

Відповідь: Булоб бажаним, щоб так могло статись і комуністи, певно, булиб останніми, які моглиб бути проти сього. Комуністи знають добре, що всї заговори не тільки є безкористними, але навіть шкідливими. Вони знають надто добре, що революції не робить ся нарочно і самовільно, тільки що вони скрізь і повсякчасно були конечним наслїдком обставин, які є цїлком незалежні від волї і проводу поодиноких партій

і цілих кляс. Вони одначе бачуть, що майже ві всіх освічених країнах насильно дусять розвиток пролетаріяту і що через се самі противники комуністів з усею силою працюють для революції. Коли сим заженуть доконечно гноблений пролетаріят в революцію, то комуністи будуть так само добре боронити справу пролетаріяту ділом як тепер словом.

17. Питаннє: Чи можна буде знести приватну власність за одним махом?

Відповідь: Ні. Тим менше, що за одним махом не дасть ся розвинути істнуючі продуктивні сили на стільки, о скільки се є потрібним для заведення спільности. По всїй правдоподібности прийдешня революція пролєтаріяту тільки помалу перемінить сучасне суспільство і тільки тоді можна буде знести приватну власність, коли буде доволї для сього вироблених засобів продукції.

18. Питаннє: Який буде розвоєвий хід сеї революції?

Відповідь: В першу чергу вона заведе демократичний лад державний а через се безпосередне або посередне панування пролєтаріяту. Безпосередно в Анґлії, де пролєтарі становлять вже більшість народу. Посередно у Франції і Німеччині, де більшість народу складаєть ся не тільки з пролєтарів, але також з дрібних селян і міщан, котрі саме є на шляху до пролєтаризації і в у-

сїх своїх політичних інтересах будуть залежні що раз більше й більше від пролетаріяту і тому скоро будуть мусїли піти за його домаганнями. Се може довести до другої боротьби, але вона може скінчити ся тільки побідою пролетаріяту.

Демократія булаб для пролетаріяту цїлком неужиточною, якби вона негайно не використала всїх мір, які безпосередно ведуть найпевнїйше до знесення приватної власности і утревалення екзистенції пролетаріяту. Найважнїйші з сих мір, які вже тепер є очевидні як конечні наслїдки істнуючих відносин, є такі:

1. Обмеженнє приватної власности через прогресивні додатки, високі спадкові податки, знесенє права дїдичення в бічних лїніях (братя, братаничі, сестрінці і т. д.) примусові позички і т.д.

2. Повільна експропріяція земельних власників, фабрикантів, посїдачів зелїзниць і пароходів, по части через конкуренцію державного про мислу почасти просто через відшкодованнє в асигнатах (грошевих паперах).

3. Конфіската маєтків усїх еміґрантів і бунтівників проти більшости народу.

4. Орґанїзація працї або заняття пролетарів в національних маєтках, фабриках і варстатах, сочим усуваєть ся конкуренцію робітників між собою, а фабриканти, як довго вони це істнують, будуть приневолені платити ту саму підвисшену платню, що держава.

5. Примус працї рівний для усїх членів суспільства аж до повного знесення приватної вла-

сности. Творенне промислових армій особливо для рільництва.

6. Сцентралїзованнє системи кредиту й грошевої торговлї в руках держави через національний банк з державним капіталом і усуненнє всїх приватних банків та банкирів.

7. Помноженнє національних фабрик, варстатів, зелїзниць і кораблїв, ужиткованнє всїх земель для хлїборобства, та полїпшення вже ужиткованих в такій мірі в якій помножують ся добра й робітники, що стоять до розпорядимости нації.

8. Виховуваннє всїх дітий в національних заведенях на національний кошт з тої хвилї, як вони вже можуть обійти ся без матірної опіки.

9. Будованнє великих палат в національних добрах як спільне помешканнє для громад громадян, що займають ся промислом і управою рілї та єднають в собі користи як городського так і сїльського життя, не знаючи одначе однобокости і шкід обох способів життя.

10. Збуреннє всїх нездорових і зле побудованих мешкань і городських кварталів.

11. Рівне право дідичення для незаконних і за конних дітий.

12. Концентрація усього транспорту в руках нації *)

---

*) Вичислені міри мають практичне значіннє і для наших часів, хоч деякі з них вже перестаріли і являють ся надто лагідними. — **В. Л.**

Всї ті міри не можна, природна річ, перевести за одним разом. Але одна потягне за собою инші. Як нанесеть ся перший радикальний удар приватній власности, то пролєтаріят побачить себе приневоленим, що раз далї йти, що раз більше концентрувати весь капітал, все рільництво, весь промисл, весь транспорт, всю виміну в руках держави. До сього стремлять усї міри і вони будуть викональними як раз в тому самому відношенню та розвинуть свої централїзуючі наслідки, в якому розвинуть ся продуктивні сили країни через працю пролєтаріяту. Вкінци, як весь капітал, вся продукція, і вся виміна будуть скупчені в руках нації, падає приватна власть сама від себе, гріш стає зайвим а продукція на стільки збільшеною і люди о стільки зміненими, що за сим і останні форми зносин старого ладу мусять упасти.

19. Чи ся революція може пройти тільки в однній одинокій країні?

Відповідь: Ні. Великий промисл на стільки вже звязав усї народи, землї і особливо освічені через створенне світового ринку, що кождий поодинокий народ є залежний від того, що дієть ся у другого. Він зрівнав далї у всїх цивілїзованих країнах суспільний розвиток на стільки, що у всїх їх буржуазія і пролєтаріят стали двома рішаючими клясами а боротьба між обома стала головною боротьбою дня. Комуністична революція буде не тільки чисто національна,

але вона буде революцією, що розвинеть ся рівночасно в усїх цивілїзованих країнах, то значить по крайній мірі в Анґлїї, Америцї, Франції і Німеччинї. Вона розвинеть ся в кождій з сих країн бистрійше або повільнійше, залежно від того, о скільки ся або инша країна має більш розвинений промисл, більше богацтво, значнійшу масу продуктивних сил. Вона буде в Німеччинї найповільнійшою і найтруднійшою, в Анґлїї найбистрійшою і найлегшою. Вона мати-ме рівнож чималий вплив на прочі країни світа та цілком змінить і прискорить їх дотеперішний спосіб розвитку. Се загальна (універзальна) революція і тому мати ме вона також універзальний терен.

20. Питаннє: Які будуть наслїдки оконечного знищення приватної власности?

Відповідь: Через те, що суспільство відбере користування усіми продуктивними силами й засобами зносин, як також виміну й поділ продуктів з рук приватних капіталїстів та буде ним завідувати після пляну, що відповідно до істнуючих засобів відповідати ме потребам усього суспільства, перш за все усунеть ся всї лихі наслїдки, звязані з істнованнєм великого промислу. Крізи відпадають; поширена продукція, яка є для теперішнього суспільного ладу надпродукцією і так могутньою причиною нужди, тодї навіть не вистарчати ме, і її треба буде ще більше поширити. Замість нужди, надпродукція, що

виходити ме понад найблизші потреби суспільства, забезпечить задоволеннє потреб усіх, спричинить нові потреби та надасть засоби їх заспокоювання. Вона буде умовою і спонукою до нових поступів, вона їх злійснить, без кождочасного забурення в суспільстві, як було досі. Великий промисл, свобідний від тиску приватної власности, розвинеть ся в такій широті, супроти якої дотеперішний його розвиток видавати меть ся так невеличким, якою є мануфактура супроти великого промислу наших днів. Сей розвиток промислу дасть суспільству достаточну масу продуктів,щоби таким чином заспокоїти потреби всіх. Так само рільництво, якому досі гніт приватної власности і парцельованнє стояли на перешкоді, для присвоєння собі всіх вже пороблених улїпшень і наукових винаходів, так і воно возьме цілком инший напрям та давати ме суспільству цілком доволї продуктів. Таким чином суспільство мати ме досить продуктів, щоби заспокоїти потреби всіх членів. Поділ суспільства на ріжні, протилежні собі кляси буде через те зайвим. Він буде не тільки зайвим, але й невиносимим для нового суспільного ладу. Істнованнє кляс вийшло від поділу праці а поділ праці в свому дотеперішному способі, цілком відпадає. Бо щоби піднести промислову й рільничу продукцію на описану висоту, для сього не вистарчають тільки помічні, механїчні й хемічні засоби. Треба буде розвинути в відповідній мірі спосібности людий, що виробляють сї помічні

засоби. Як селяни й робітники мануфактурні минулого століття (XVIII) змінили весь свій спосіб життя та стали цілком иншими людьми, коли порвав їх великий промисл, так спільне веденнє продукції через усе суспільство і новий розвиток продукції, що за ним йде, потрібувати ме цілком инших людий і воно їх також витворить. Спільне веденнє продукції може бути виконуваним не через людий, як нинїшні, з котрих кождий є підпорядкований одній виключно галузи продукції, до неї є прикований, нею є визискуваний, з котрих кождий розвинув тільки один свій дар на кошт всїх инших і знає тільки одну або тільки галузь галузи усеї продукції. Вже сучасний промисл що раз менше потрібує таких людий. Спільно і пляново ведений через усе суспільство промисл потрібувати ме цілком людий, які всебічно розвинули свої спосібности, які є в стані, мати перед своїми очима всю систему продукції. Поділ праці, який з одного робить хлїбороба, з другого шевця, з третього фабричного робітника, з четвертого біржевого спекулянта, який вже тепер підкопує машина, зникне цілком. Вихованнє зможе дозволити молодим людям бистро вивчити всю систему продукції, та переходити по черзї від одної галузи продукції, до другої, в міру потреб суспільства та їх власних наклонів. Воно отже відніме їм той однобічний характер, який накладає теперішний поділ праці на кождого. В той спосіб комунїстично зорґанізоване суспільство

дасть своїм членам змогу, всебічно розвинені свої спосібности всебічно присьвятувати їх суспільству. Через се з конечности зникають ріжні кляси. Комуністично зорганізоване суспільство робить з одного боку істнованнє кляс невиносимим а з другого подає само засоби, як знести клясові ріжниці.

Звідси виходить, що противенство між городом і селом також зникає. Веденнє рільництва й промислу через тих самих людий, замість через дві ріжні кляси, є вже з матеріяльних причин конечною умовою комуністичної асоціяції. Розкинутість рільничого населеня на селі при скупленю промислового по великих городах є станом, який відповідає тільки нерозвиненому ще ступневи рільництва й промислу, се перешкода усього дальшого розвитку, що дасть ся вже тепер дуже відчувати.

Загальна асоціяція усїх членів суспільства задля спільного й плянового визискування продукційних сил, поширеннє продукції в такому ступні, що вона заспокоювати ме потреби всїх, зникненнє стану, при якому потреба одних заспокоюєть ся на кошт других, всебічний розвиток усїх членів суспільства через усунення дотеперішнього поділу праці, через промислове вихованнє, через міньбу діяльности, через участь усїх у витворених всїма приємностях, через злитє города і села — отсе головні результати знесення приватної власности.

21. Питаннє. Який вплив мати ме комуністичний суспільний лад на сїмю?

Відповідь: Він зробить відношеннє обох полів чистим приватним відношеннєм, яке обходити ме тільки заінтересовані особи й до якого суспільство не має чого мішати ся. Він може се зробити, бо касує приватну власність та виховує спільно дїти а тимсамим нищить обі основи дотеперішнього подружя, залежність через приватну власність жінки від чоловіка й дїтий від родичів. Тут теж є і відповідь на крик високоморальних буржуїв проти комуністичної спільности жінок. Спільність жінок є відношеннєм, що цїлком приналежить буржуазному суспільству а нині істнує вповні в проституції. Проституція одначе полягає на приватній власности й падає разом з нею. Комуністична орґанїзація не заводить спільности жінок а касує її.

22. Питаннє. Як відносити ся має комуністична орґанїзація до істнуючих народностий?

Відповідь: "Національні окремішности і противенства народів — читаємо в "Комуністичному Маніфесті" — зникають щораз більше й більше вже з розвитком буржуазії, свободою торговлї, світовим ринком, одноформність промислової продукції і відповідаючих їй відносин життєвих. Коли пролєтаріят буде при власти, вони ще більше зникати муть. Зєдинена акція по крайній мірі освічених країн є першою умовою їх ви-

зволення. В тій мірі, як буде знесено визиск одної одиниці через другу, буде знесено теж визиск одної нації через другу. З упадком противентств кляс в середині нації падає вороже становище нації супроти себе*).

23. Питаннє. Як вона відноситиме ся до релїґії?

Відповідь. "Чи потреба глибоко вдумуватись, щоби зрозуміти, каже "Комуністичний Маніфест", що з життєвими відносинами людий, з їхніми суспільними взаєминами, з їхнім суспільним буттєм зміняють ся теж і їхні уявлення, погляди й понятя, одним словом також і їх свідомість? — Як старий світ йшов до упадку, християнська релїґія побідила старі. Як християнські ідеї в 18 столїтю улягли раціоналїстичним, вело февдальне суспільство свою смертельну боротьбу з революційною тодї буржуазією. Ідеї свободи совісти й релїґії висловлювали тільки панованнє свобідної конкуренції в обсягу совісти. — Комуністична революція є найрадикальнїйшим зірванєм з пережитими відносинами власности; нічого дивного, що в ходї розвитку буде зірвано як найрадикальнїйше з пережитими ідеями.

---

*) Не належить розуміти сих слів так, буцїм то в комуністичному ладї зникне сама народність. Навпаки вона тільки в комунїзмі всебічно й буйно розвинеть ся. — **В. Л.**

24. Питаннє. Що ріжнить комуністів від соціялїстів?*)

Відповідь. Так звані соціялїсти дїлять ся на три кляси. Перша кляса складаєть ся з приклонників февдального й патріятхального суспільства,який знищили великий промисл,світова торговля і ними сотворене буржуазне суспільство. Ся кляса робить із лих сучасного суспільства таке заключе́ннє, що належить назад привернути февдальне й патріархальне суспільство, бо воно від них було свобідне. Всї їх предложення йдуть до сеї цїли простим або крутим шляхом. Комуністи будуть все і енерґійно поборювати сю клясу **реакційних** соціялїстів мимо їхньої позірної участи та горячих слїз для нужди пролєтаріяту, бо

1. вона хоче чогось, що є неможливим;

2. стараєть ся привернути панованнє арістократії, цехових майстрів і мануфактуристів з їх абсолютними або февдальними королями, чиновниками, салдатами, попами, себто суспільство, що було вправдї свобідним від лих сучасного суспільства, але за те вело за собою по крайній мірі стількиж иншого лиха а до того не давало навіть виду на визволеннє пригнїчених робітників

*) Як з відповіди виходить, під "соціялїстами" належить розуміти тих соціяльних реформістім, що ставили себе в противенство до тих противників капіталїстичного суспільного ладу, які змагали до його повалення через революційну акцію робітничої кляси.

через комуністичну організацію.

[illegible] виелонює кождим разом свої дійсні наміри, коли пролетарият стає революційним і кому[illegible]ним, єднанем ся тоді зразу з буржуазією [illegible].

[illegible] кляса складаєть ся з приклонників су[illegible], у котрих лиха конечно з ньо[illegible] побоювання за істнованнє сього суспільства. Вони отже змагають до того, аби задержати теперішнє суспільство, але рівночасно хочуть усунути з нього лиха, з ним звязані. Задля сеї цїли одні предкладають добровчинні міри, другі величаві системи реформ, які під покришкою реорґанїзації суспільства хочуть задержати основи сучасного суспільства а з тим і саме сучасне суспільство. Комуністи будуть мусіли рівнож і завсїгди поборювати сих **буржуазних соціялїстів,** бо вони працюють для ворогів комуністів та боронять суспільство, яке комуністи хочуть як раз повалити.

Третя вкінці кляса складаєть ся з демократичних соціялістів, які узнають так само як комуністи частину тих мір, що їх подано в 18 питаню, але не як перехідних засобів до комунїзму, тільки як міри, які мають в[illegible], щоби знести нужду та усунути лиха [illegible]ду. Сі **демократичні соціялїсти** є або пролетарами, які не є ще достаточно просьвічені про условия визволення своєї кляси, або є пр[illegible]ками дрібних мішан, кляси, яка до часу виборення демократії і з неї виникаючих

соціялїстичних мір в богатьох відношеннях має той сам інтерес, що пролєтарі. Комунїсти тому порозуміють ся з тими демократичними соціялїстами в моментах дїла та взагалї будуть з ними вести хвилево по можности спільну полїтику, о скільки сї соціялїсти не підуть на службу пануючій буржуазії, а тим самим заатакують комунїстів. Що сей спільний спосіб дїлання не виключає дискусії про ріжниці з ними, се ясно*).

25. Питанне. Як відносять ся комунїсти до прочих полїтичних партій?).**

Відповідь: Се відношене є ріжним в ріжних країнах. — В Анґлїї, Франції і Бельґії, де буржуазія панує, мають комунїсти ще спільний інтерес з ріжними демократичними партіями, і то тим більший, чим більше демократи наближають ся до цїли комунїстів в своїх соціялїстичних домаганнях, то є чим більш виразно й взглядно заступають вони інтереси пролєтаріяту і чим більше опирають ся вони на пролєтаріятї. В **Анґлїї** пр. стоять чартисти, що рекрутують ся з ро-

*) Слова Енґельса про демократичних соціялїстів з 40 р.р. мин. ст. мають нинї повну силу, коли їх примінити до правого крила міжнародньої соціял-демократії, себто до опортунїстичної течії сучасного соціялїзму, або соціялреформістів. — **В. Л.**

**) Себто перед революцією з 1848 р. Великі соціяльні й полїтичні переміни, які доконались в міжчасї, вимагають, цїлком природно, відповідної зміни в основних думках відповіди на се питанне.

бітників, безконечно близше до комуністів, як демократичні дрібно-міщани або так звані радикали.

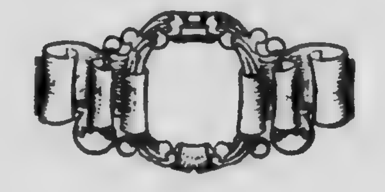
В **Америці,** де заведено демократичний устрій, комуністи держать муть з тою партією, що направляти ме сей устрій проти буржуазії та захоче використати його в інтересі пролетаріяту, то є з аґрарними національреформістами.

В **Швайцарії** є радикали, хоч се дуже помішана партія, одинокими, з котрими комуністи можуть йти, а між ними є найбільш поступові — що живуть у водському і женевському кантонах.

В **Німеччині** вкінці йде доперва до рішаючої боротьби між буржуазією і абсолютною монархією. Тому одначе, що комуністи не раніще можуть рахувати на рішаючу боротьбу між ними самими і буржуазією, аж не запанує буржуазія, то лежить в інтересі комуністів, помагати буржуазії, щоб вона чим скоріще прийшла до власти, щоби відтак, по змозі як найскорше повалити її. Комуністи отже мусять, супроти урядів, все держати з ліберальною партією буржуазії і тільки берегти ся перед тим, щоб не поділяти самообман буржуазії або дати віру їхнім брехливим запевненям про благословенні наслідки побіди буржуазії для пролетаріяту. Одинокі користи, які принесе комуністам побіда буржуазії, полягатимуть: 1) на ріжних уступках, які улекшать комуністам оборону, дискусію і ширенне їхніх основних засад а тим самим зєднаннє пролетаріяту в що раз більш суцільну, готову

до боротьби і орґанізовану клясу; і 2) на певности, що з того дня, як впадуть абсолютні уряди, почнеть ся боротьба між буржуазіями і пролєтарами. З того дня буде політика партійна комуністів та сама, що в країнах, де буржуазія вже панує.

Конець.

В. Левинський.

НАРІД І СОЦІЯЛЇЗМ.

Як серед инших народів, так і серед українського сливе чи не всї полїтичні партії називають себе "народними", а кожда з них з окрема любить голосити, що тільки вона заступає інтереси і справи "народу", що тільки вона а ніхто більше не сьміє виступати в імени "народу".

За примірами не далеко нам шукати.

Возьміть от хочби польських народникх демократів, чи вшехполяків, як їх загально називають. Як би вірити в усе те, що вони пишуть у своїх ґазетах і що голосять, то вийшло би, що серед польського народу нема лїпшої партії понад партію вшехполяків. Тільки вони відважно і гордо несуть прапор польського народу! Тільки вони його боронять і заступають! Тільки в них спасенє народу! — так голосять вшехполяки, а находять ся люди, що в усе те навіть вірять.

Або возьміть партію "Союза русского народа" в Росії, себто московських чорносотенців. Вони теж, подібно як вшехполяки, тільки з іще більшим ґаласом, криком і ревом горлають на цїлий рот, що тільки вони єдина народна партія на всю Росію, як далека вона й широка, що тільки вони являють ся правдивими, "істинними" заступниками й спасителями московського народу.

А чи відбігли від одних і других наші народні (національні) демократи?

Нї! Слово "нарід" не сходить їм з уст. Партію свою назвали вони не инакше як "народною". Свій головний комітет називають "народним", свої ґазети "народними", все, що тільки роблять, роблять "для народу". Словом, тільки українські націоналдемократи, коли вірити їх крикливим словам, мають патент на весь український нарід, тільки вони взяли його справи й добро в виключну аренду.

Тому місце для кождого, хто тільки почуває себе Українцем, може бути — після запевнень українських націоналдемократів — тільки в їхній партії. І є люди, які дійсно вірять в усе те, що їм націоналдемократи до віруваня подають.

Насуваєть ся отже питане: чи дійсно такі партії, як вшехполяки, московські чорносотенці, або вкінці українські націоналдемократи можна вважати за народні партії? Чи дійсно кожда з тих партій являєть ся єдиним і виключним оборонцем і заступником "народу"? Чи дійсно в тих партіях спасене народу?

Щоби на се питане дати ясну відповідь, ми перш усього повинні знати, що то таке нарід.

Під словом "нарід" треба розуміти спільноту людий, котрих історична доля споріднила спільністю характеру, культури, мови і т. п. Так отже Німці, Французи, Поляки, Москалї, Українці і т. д. все те окремі народи, які ріжнять ся від себе характером, культурою, мовою.

Але нарід ніколи не становив і не становить щось одноцїльного в собі.

Ріжниці маєтку, походженя, праці, уряду все ділили його на ворожі собі гурти людий, які завсїгди ненастанно вели між собою боротьбу. Так у старих часах істнував подїл народу на вільних і невільників. Середновічні часи знають подїл народу на ріжні групи і стани: побіч найбільш упривілейованої ґрупи великоземельних посїдачів, які в ріжних народів инакше називали ся (на Заході були се т. зв. феодальні пани, у нас просто шляхтичі) маємо тоді кріпаків, що мусїли робити панщину, побіч богатих міщан, майстрів цехових — бідних челядників і робітників. Нові часи, котрі називаємо добою капіталїзму, знищили, правда, цїлі верстви з попередної доби, але на їх місце поставили нові суспільні кляси. Міщанство, инакше буржуазія, і біднота міст і сїл, инакше пролєтаріят — то дві кляси, два великі табори, на які розколюєть ся нинї кождий нарід. Коротко, у сїй спільноті людий, що називаємо "народом", ми завсїгди стрічали і стрічаємо подїл її на у-

привілейованих і безправних, визискувачів і визискуваних, панукочих і гноблених.

Таким способом ми вже знаємо, що таке нарід. Знаємо теж, хто його становить.

Погляньмо, хто в ріжні часи вважав себе за представника народу, хто виступав у його імени, хто говорив просто: Я є нарід?

Тільки управилейовані, тільки визискувачі, тільки пануючі уходили по всї часи за нарід, тільки вони почували себе в праві говорити й ділати іменем народу, тільки вони голосили: Ми є нарід!

В старій пр. римській державі вільний Римлянин уважав себе в праві, виступати і ділати іменем римського народу. Невільника вважали вільні Римляни навіть не за чоловіка а за звичайну собі річ, з котрою що вгодно можна було зробити. Захотів такий вільний Римлянин подарувати невільника кому иншому, міг се зробити, а захотів його вбити, міг його вбити.

Подібно було у нас на старій Руси за княжих часів.

В середних віках тільки висші верстви уходили за нарід. У нас приміром за польських часів, за часів Козаччини, тільки шляхтичі-бояри, богаті міщани, попи й вільні козаки вважали себе народом. Кріпаки, що робили панщину, козацька чернь, що була безправною, — вони стояли поза народом.

А в нових наших часах?

Перед сто роками з горою міщанська (буржуазна) кляса у Франції, побідивши в великій революції февдальну клясу, кинула їй у лице слова: "Я є всім", "Я є нарід". Вона була в праві так сказати, бо в її руках опинила ся вся власть держави, вона стала її господарем і паном. А так само як у Франції, так і в инших державах міщанство, прийшовши до власти, почуло себе в праві проголосити себе повновласником цілого народу.

Українське міщанство (буржуазія), що правда, дрібне, яке тепер почало буйно розвивати ся, яке почуває себе вже при власти, або близьким її, зовсім не инше і зовсім

не вродилось від міщанства инших народів. — "Мої інтереси — се інтереси народу!" "Моя воля — є народна воля!" "Нарід — то я!" — Так говорить про себе наше дрібне міщанство, яке творять наші пани, попи й урядники, підприємцї і купцї, міські промисловцї і заможнї селяни. Український пан чи піп тільки себе уважає за представника народу. Так як польський шляхтич уважає нашого мужика за "бидло", так гордить ним і стидаєть ся його український пан. А робітник у його очах, то — що найменше "бараба", сотворінє без даху, хлїба і грейцара, яким треба тільки гидувати.

Коли ми далї возьмемо під увагу, що партії полїтичні се нічо инше, як тільки гурти людий поодиноких суспільних груп і верств, які і єднають ся на те до купи, аби заступати інтереси тих груп і верств, то маємо вже ясну відповідь на питанє, яке на самім початку нашої статї ми поставили. Коли отже питаємо, чи дійсно партія українських націоналдемократів, яка є найкращим виразником інтересів нашого дрібного міщанства, української буржуазії, **є дійсно народною** партією, чи вона має право говорити іменем цїлого народу, то на се відповідаємо:

Партія українських націоналдемократів є партією міщанською, буржуазною. Є вона такою тому, бо найвисша цїль і мета сеї партії — се здобутє власти й сили для українського міщанства, яке нинї становить величезну меншість нашого народу. Ся партія є буржуазною ще й тому, бо вона поклала в свою програму бережене сучасного капіталїстичного ладу, основаного на визиску одної кляси другою. А нїхто так не нищить і не руйнує сили народу, як капіталїстичний визиск. Визиск сей рабує здоровлє і житє сеї кляси, яка становить величезну більшість нашого народу, себто українського пролєтаріяту, української сїльської і міської бідноти. Визиск сей замикає нинї сїй біднотї доступ до всїх благ і скарбів національної культури. Колиж мимо те партія українських націоналдемократів боронить сучасний лад і капіталїстичний визиск, то тим самим вона отверто признає, що вона

може і має право говорити й ділати не іменем цілого народу, а тільки **іменем посідаючих верств українського народу.**

Затямте собі добре сї слова в своїй голові ви всї, що належите до кляси української сїльської і міської біднoти, до кляси українського пролєтаріяту, ви всї, що так легко даєте себе ловити на крикливе націоналдемократичне слово! Знайте, що скільки разів доводить ся вам чути чи читати слова про українських народних демократів і про так званий "Народний Комітет", буцїм то тільки вони заступають інтереси українського народу, буцїм то вони одинокі боронять його прав, добра й будучности, то знайте, що не інтереси, права, добро, будучність цїлого українського народу їм ходить, а тільки о інтереси, права, добро й будучність маленької частини українського народу — українського міщанства.

Коли українські націоналдемократи в парляменті дають австрійському правительству рекрута і мілїони на військо, армати і воєнні кораблї, коли вони виступають проти суспільного обезпеченя робітників, їх жінок, вдів і сиріт по них, коли у всїх важних справах, де ходить о добро найширших народних мас — ідуть вони все з панськими послами инших народів а проти інтересів тих мас і при тім голосять, що все те роблять для "народу", то кождому стає ясно, перед яким богом палять вони сьвічку, кому вони служать.

Так дійшли ми до зрозуміня, як належить розуміти слова "нарід", "народний", "народні інтереси" в устах члена міщанської (буржуазної) партії. Зрозумівши сї слова, нам уже не так трудно довести наші думки до кінця і дати відповідь на питанє: чи можна говорити про інтереси, силу й будучність народу, а коли так, то на чім вони полягають? Чи може бути хто покликаний до оборони й заступництва сих інтересів, а коли так, то в кого і де треба шукати сеї оборони?

До тепер ми пізнали, що пролєтарська кляса, себто кляса міської і сїльської біднoти становить величезну біль-

шість кождого народу. І завсїгди визискувані й ограблені кляси так у старих, як і в середних, як і в нових часах становили й становлять сю більшість. Ми підемо далї і скажемо, що й у будучности кляса пролєтаріяту зростатиме, судячи по тім, як вона тепер з непереможною силою серед кождого народу росте і розвиваєть ся. Явище се цїлком природне. Капіталїзм має те до себе, що скрізь, де він не ступить своєю велитенською ногою, там ширить з одного боку гори богацтва й роскошний, а з другого море нужди й сліз. Ласкою своєю і с[illegible]йшним промінем обдаровує ту клясу, яка йому служить — себто міщанство, а проклятєм палить ту клясу, яку він полонив на свої услуги — себто пролєтаріят. Але без пролєтаріяту капіталїзм одної хвилинки не міг би істнувати. Відіймїть від машини, від варстату, від фабрики, від панського загону додаток до них, котрий ми називаємо робітником, а весь сьвіт став би подібним до одного великого цвинтарища, де все завмерло. Помірно отже з тим, як розвиваєть ся міщанство, то є капітал, помірно з тим розвиваєть ся і росте пролєтаріят, кляса робітнича міста й села. Пролєтаріят не може таким способом загинути, він може тільки рости й розвивати ся.

Але що далї, то визиск, на якім основуєть ся сучасний лад, стає для пролєтаріяту нестерпимим. Визиск сей так довго може істнувати, як довго є в руках міщанства засоби сього визиску — фабрики, земля, машини, копальнї і т. п. Впаде капіталїстичний лад, коли приватна власність на засоби визиску перейде з рук дотеперішних її посїдачів у руки цїлого народу, цїлого суспільства. А той лад, де фабрики, земля, машини, копальнї і т. п. стануть власністю всього народу, де зникнуть визиск і дотеперішні кляси, той лад називаємо соціялїстичним.

В поваленю сучасного капіталїстичного ладу, основаного на визиску одних другими і в збудованю на його руїнах соціялїстичного ладу, заінтересований нинї тільки пролєтаріят кождого народу, що становить, як знаємо, більшість кождого народу. Таким чином соціялїзм, як

остаточна ціль пролетаріяту, се не тільки його клясова ціль, але й **народна та загально-людська.** Тому ми кажемо, що тільки соціялїзм несе визволенє цілому народови з кайдан сучасної неволї, що тільки в соціялїзмі будучність кождого народу.

Але осягнути свою ціль може пролетаріят тільки зорганізованою боротьбою. Задля сеї боротьби він єднаєть ся до купи, в орґанізацію, в **соціялдемократичну партію.** Завданєм соціялдемократичної партії кождого народу є осьвідомити найширші маси народу, а тим самим зробити їх здатними й готовими до важкої боротьби за свої права, домаганя і бажаня, за хлїб, волю і сьвітло — за соціялїзм.

Клясовою боротьбою називаєть ся ся боротьба, але є вона й **народна.** Є вона клясовою, бо соціялдемократія веде її в інтересах пролетаріяту. А що пролетаріят становить більшість кождого народу, то боротьба за його інтереси є народною боротьбою.

Зараз ми се краще побачимо.

Коли нам закидають, що ми, соціялдемократи, вороги власного народу, а соціялїзм то добра одежа, тільки не на нас шита, або що соціялїзм то жидівська вигадка, то спитаймо: на чім полягає сила, могучість і будучність народу?

Сила й могучість кождого народу залежить перш усього від того, як великий числом нарід, від того, як він родить ся, як живе, як працює, як вмирає.

Наш нарід числом дуже великий: усїх Українців у Росії і Австрії є поверх 34 мілїони, з чого тільки на австрійську Україну припадає 4 мілїони. Числом богатий наш нарід, але який-же він бідний? Як розглянути ся по всїй країнї, де живуть Українцї, то побачимо, що більш як ¾ всїх Українців належить до бідноти, яка живе з працї своїх рук. Житє сеї бідноти, се не житє, а животїнє. Чи вам треба описувати, як живе український робітник по містах і селах? Конина краще віджививляєть ся, як наш мужик на селї і робітник у містї. А як він працює? Все одно, чи в своїх чи в чужих панів? Скільки годин на день му-

сить він працювати, чи то в варстаті, чи в фабриці, чи на панських ланах, аби заробити на сей дрантивий кусник хліба для себе, жінки і дітий? Українські пани люблять говорити про велику й могучу Україну, а чи не бачите, або чи не чуєте, скільки то соток тисяч нашого народу, нашої бідноти рік-річно покидає ізза злиднів і нужди рідну землю і втікає в сьвіт за очи, аби тільки з праці рук своїх на чужій землі вижити? Як вітер зерна піску на всі сторони сьвіта розкидає, так еміграція розпорошує українську бідноту по цілім сьвіті! Коли в таких злиднях живеть ся українській бідноті, то нічого дивного, що наш нарід — як учені виказали — тілесно занепадає, карловатіє, що порівнаючо, дуже великий процент припадає мертвих дітий уже при самім роджеию, що задля браку удержаня живих дітий, дуже великий процент їх за молоду вже гине, що смертельність нашого народу сливе чи не найбільша з поміж усїх народів в Европі.

А коли соціялдемократія бореть ся за те, аби наші робітники міста й села коротше працювали й більшу платню за свою криваву працю діставали — аби влекшити умови їх праці і житя, аби берегти їх здоровлє, їх жінок і дітий, то чи се домаганє вороже народови? Чи українські соціялдемократи, борючи ся за хлїб, добробут і здоровлє величезної більшости нашого народу є його ворогами, ворогами власного народу?

Та сила й могучість народу не залежить тільки від того, як великий він числом і яке матеріяльне (тілесне) його становище й житє, але також від того, як він духово живе, яка його культура, осьвіта і т. п.

А коли духове житє і культура народу стоять високо? У нас звичайно думають, що культура народу залежить від того, кілько має нарід своїх мислителїв, учених, поетів, музиків, артистів-малярів і т. д. Колиб воно дїйсно так було, то пр. московський нарід, який має свого Турґенева, Достоєвського, Пушкіна, Толстого, Лєрмонтова, Горкого, Мечнікова, Чайковського, Шаляпіна, висше стояв би культурово від такого маленького народу, пр., яким є Фін-

ляндії, котрі таких велитів не мають. А одначе так не є. Бо культура народу залежить не від тих, що пишуть, але від тих, що читають, не від тих, що компонують, але від тих, що грають і слухають, не від тих, що творять і малюють, але від тих, що дивлять ся і подивляють.

І ми маємо свою культуру, навіть богатою величають її деякі. І ми маємо свого Шевченка, Драгоманова, Франка, Винниченка, Лесю Українку, Лисенка, Заньковецьку, і ми маємо вже свою літературу, науку, штуку, театр і т. п., але чи богато є **споживачів** скарбів нашої національної культури? Богато у нас читає, слухає, дивить ся, подивляє?

Ні! Темнотою і некультурністю живуть широкі маси нашого народу. На 100 людий є аж 74, що не вміють ні читати ні писати. В безпросьвітности загибає наш нарід. Бо культура мас — то є культура народу.

І коли українська соціялдемократія змагає до того, аби повалити сучасний капіталїстичний лад, який не тільки рабує здоровлє і житє народу, але позбавляє його сьвітла і всїх скарбів культури — українські націоналдемократи змагають, аби нинїшний лад, оснований на визиску пролєтаріяту, задержати; коли українська соціялдемократія борет ся за те, аби, здобуваючи кращі умови праці і житя для широких мас українського народу, дати їм можність жити духовим житєм, жити новочасною культурою і творити свою національну культуру — то чиж се ворожий замах з її боку на нарід? Чи тому українські соціялдемократи — вороги власного народу? І коли тільки соціялїзм забезпечує найширшим його масам, отже більшости народу, повний і всесторонний їх фізичний (тїлесний) і духовий розвій, то чи соціялїзм — се одежа не на наш нарід шита, чи він жидівська вигадка?

Кождий сам дасть відповідь на се питанє.

Так отже клясова боротьба пролєтаріяту за хлїб, волю і сьвітло, за соціялїзм, се є народна боротьба. Соціялдемократія, що боронить інтересів пролєтаріяту, боронить рівночасно народних інтересів.

Ся боротьба горить ясним полумням скрізь, де тільки живе пролетаріят. На Заході филї сеї боротьби зніма-ють ся високо. В Анґлїї, в маленькій Бельгії, Німеччині, Франції і инших західноевропейських державах пролета-ріят, зорганізований в сильну і могучу соціялдемократич-ну партію, з гордістю може собі сказати: Нарід — то я!

У нас ще далеко до сеї радісної хвилї. Але день, коли прокинеть ся наша біднота сїл і міст зі свого камінного сну та через орґанїзацію і осьвідомлене стане сильною і могучою, хоч як віддалений, але неминучий.

От тоді теж вона гордо заявить:

Нарід — то я! Моя воля і мої інтереси — се воля і ін-тереси народу! Соціялїзм, мій прапор — то є народний пра-пор!

Хай живе соціялїзм!

